

FRANCISZEK WASYL
KRAKÓW

ORMIANIE W HORODENCE NA PRZEŁOMIE XVIII I XIX WIEKU
W ŚWIETLE ORMIAŃSKOKATOLICKICH KONSKRYPCJI WIERNYCH
I RZYMSKOKATOLICKICH KSIĄG METRYKALNYCH
(CHRZTÓW I ŚLUBÓW)

Horodenka leżała przy gościńcu sielecko-zaleszczyckim, od którego już w samym miasteczku odchodził trakt do Śniatynia¹. Około 1785 r. zamieszkiwało tam (chodzi o miasteczko razem z przedmieściami) 4380 osób: 450 łacinników, 2323 unitów, 1197 Żydów oraz 410 (80 rodzin) Ormian². W XVIII i w pierwszej połowie XIX w. Horodenka przeżywała stały wzrost demograficzny. U schyłku XVIII w. należała pod względem zaludnienia do miast średnich (2–5 tysięcy mieszkańców)³. W 1799 r. jej populacja liczyła 4427 osób, w 1816 r. — 4601 osób, 1824 r. — 5046 osób⁴. Podobnie jak większość miasteczek Galicji Wschodniej, cechował ją pluralizm etniczno-wyznaniowy.

Gmina ormiańska stanowiła charakterystyczny element pejzażu etnicznego miasteczka. Pierwsze informacje na jej temat pojawiają się już w dwa lata po

---

¹ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. III, Warszawa 1882, s. 134.

² Dane dotyczące ludności wyznania rzymskokatolickiego, greckokatolickiego i mojżeszowego podana za: Z. Budzyński, *Kresy południowo-wschodnie w drugiej połowie XVIII wieku*, t. I, *Statystyka wyznaniowa i etniczna*, Rzeszów–Przemyśl, 2005, s. 90. Liczba Ormian, informacja źródłowa z 1782 r.: *Ratione Familiar[is] Parochia[e] et numer[um] animar[um]. Leopoli die 6 Aug[ustus] 1782. Leopoli die 14 Julii 1782 expedit ad Gubernium*, Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie, f. 475, op. 266, s. 1. Barącz, odnotowuje, że w Horodence w 1784 r. mieszkało 403 Ormian, a 1808 r. ich populacja zmniejszyła się do 381 osób (S. Barącz, *Rys dziejów ormiańskich*, Tarnopol 1869, s. 85).

³ Typologia miast kresów południowo-wschodnich (Galicji Wschodniej) zob.: Z. Budzyński, *Kresy południowo-wschodnie w drugiej połowie XVIII wieku*. t. III, *Studia z dziejów społecznych*, Przemyśl–Rzeszów, 2008, s. 461.

⁴ K. Ślusarek, *Drobna szlachta w Galicji 1772–1848*, Kraków 1994, s. 171.

lokacji miasta (1668), czyli w 1670 r., w relacji autorstwa teatyna Angelo Peveratiego⁵. Historyk Ormian polskich, Sadok Barącz, informuje, że 17 czerwca 1706 r. wymurowano w Horodence kościół dla tamtejszych Ormian. Rok później, (5 VI 1707) miał przybyć tu ksiądz Jakub Brocki, któremu „pobożny dziedzic na przyzwoite utrzymanie 300 złp. co roku z dochodów miejskich wypełnić się mających wyznaczył”⁶.

Do dziejów demograficznych Ormian w Horodence zachowało się sporo dokumentów rękopiśmiennych, ostatnimi czasy odkrywanych systematycznie w archiwach ukraińskich i polskich. Wśród tych materiałów znajduje się sześć konskrypcji z lat: 1763, 1784, 1785, 1791, 1808 i 1822. Niektóre z nich doczekały się już wydania, a jedna — *Status animarum* z 1791 r. — krytycznej i poprawionej reedycji⁷. Niewykluczone, że istnieją jeszcze inne, nierozpoznane konskrypcje ludności ormiańskokatolickiej tego miasta.

Dzięki dostępnej podstawie źródłowej możemy pokusić się o charakterystykę modelu rodziny ormiańskiej Horodenki u progu XIX w. Pierwszą próbę w tym kierunku podjął ostatnio Zdzisław Budzyński. Swój wywód oparł na edycji *Status animarum* z 1791 r. Oparta jedynie o to źródło, w niektórych aspektach jest intuicyjna, ponadto obciążona błędami szczegółowymi. Przynosi jednak w większości poprawne sądy ogólne i przez to stanowić może cenny punkt odniesienia dla niniejszego studium.

Stan liczebny populacji, średnia liczebność rodziny, typologia domostw

Analiza spisu z 1791 r. wykazała, że w Horodence (miasto oraz przedmieścia „od monastiru”, „od Śniatynia”) zamieszkiwało 76 ormiańskich rodzin — 410 członków. Średnia liczebność takiej rodziny wynosiła 5,4 osoby. Należy przy tym nadmienić, że 4 rodziny wymienione w konskrypcji były mieszane i, co za tym idzie, redaktor spisu z 1791 r. odnotowywał wyłącznie żony Ormianki⁸. Po dołączeniu do podstawy obliczeń nieormiańskich członków tych rodzin oraz nieujętych w konskrypcji niemowląt (jak wylicza Budzyński było ich ok. 45) uzyskamy średnią liczebność rodziny ormiańskiej w Horodence w 1791 r. Należy ją szacować w granicach 6 osób. Rodzina ormiańska w 1808 r. (przy uwzględnieniu tylko małżeństw tego samego obrządku) liczyła średnio 4,3 osoby (liczebność populacji 365, liczba rodzin 84).

Aby poprawnie zinterpretować zachodzące w omawianym czasie przemiany, należy przeprowadzić typologizację rodzin ormiańskich w Horodence w opar-

⁵ „Oltre alle città di Leopoli e Kamieniec, nella relazione del P. Peverati si parlava di due chiese con quattro sacerdoti a Jazlowiec, di una chiesa con due sacerdoti a Zamoscia, e di una chiesa con un sacerdote per ciascuna della città di Śniatyn, Stanislawow, Luceoria e Horodenka”. G. Petrowicz, *L'unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede (1626–1663)*, Roma 1950, s. 292.

⁶ S. Barącz, *Rys dziejów...*, s. 84.

⁷ Zob. Z. Budzyński, *Kresy południowo-wschodnie...*, t. III, *Studia z dziejów społecznych*, s. 453–458.

⁸ W spisie z 1808 r. autor odnotował także córki z małżeństw międzyobrzędkowych.

ciu o wzorzec Petera Lasletta, a konkretnie o dwa typy rodzin wg typologizacji jego autorstwa: **rodziny proste** (nuklearne: małżeństwa bezdzietne, małżeństwa z dziećmi, wdowcy z dziećmi, wdowy z dziećmi, rodzic bez współmałżonka z dziećmi) oraz **rodziny rozszerzone** (wstępnie, zstępnie, bocznie, wstępnie i zstępnie, wstępnie i bocznie, zstępnie i bocznie).

Typologia rodzin w Horodence na przełomie XVIII i XIX w.

Typ rodziny	1791	1808
Prosta	66,7	73,8
Rozszerzona	26,4	15,5

W 1791 r. ormiańskich rodzin prostych było 66,7%, w roku 1808 — 73,8%; rodzin rozszerzonych odpowiednio 26,4% i 15,5%.

Wnioski

Rodzina ormiańska w Horodence w ciągu 17 lat przełomu XVIII i XIX w. podlegała procesom transformacyjnym. W dobie staropolskiej pozycja diaspory ormiańskiej w miastach kresowych cechowała się relatywnie wysokim statusem społecznym i materialnym.

Na przełomie XVIII i XIX w. nastąpiły stopniowe, uwidaczniające się w przekazie źródłowym, zmiany tegoż statusu, demografii oraz funkcjonowania społeczności ormiańskiej. Towarzyszyła temu także przemiana jej podstawowej jednostki demograficznej, tj. rodziny. Procesy transformacyjne na ziemiach Galicji wynikały z przemian społeczno-politycznych, m.in. przeorientowania aktywności ekonomicznej ludności ormiańskiej w nowej sytuacji, jaka powstała po upadku państwa polskiego i jego powiązań handlowych, w których silnie partycypowali Ormianie. Procesy transformacyjne objawiały się m.in.:

— stopniową destrukcją tradycyjnej patriarchalnej rodziny ormiańskiej, charakterystycznej dla doby staropolskiej, w której zaznaczała się silna pozycja ojca rodziny; cechami wyróżniającymi tę rodzinę była także jej znacząca liczebność (średnio ok. 6 osób w rodzinie) oraz wyższy odsetek rodzin rozszerzonych;

— ogólnym spadkiem liczebności gminy ormiańskiej przy jednoczesnym obserwowanym rozwoju demograficznym Horodenki u progę XIX w.

Potwierdzeniem dotychczasowych uwag będzie analiza struktury wieku gminy ormiańskiej w Horodence z roku 1791 oraz 1808. Jest ona uprawniona z metodologicznego punktu widzenia, gdyż odwołuje się do innych, niezależnych, parametrów demograficznych. W tym wypadku zastosowano typologię wieku **biologiczną** oraz **ekonomiczną**. Pierwsza z nich obejmuje osoby w wieku 0–19 lat (ludzi młodych), 20–59 lat (ludzi dorosłych), powyżej 60 lat (ludzi starych); typologia ekonomiczna obejmuje osoby w wieku: 0–14 lat (ludzie w wieku przedprodukcyjnym), 15–64 lat (ludzie w wieku produkcyjnym), powyżej 65 lat (ludzie w wieku poprodukcyjnym).

Ludność ormiańska w Horodence wg wieku w 1791 r.

Wiek w latach	l.b.	%
Typ biologiczny		
0–19	205	50
20–59	165	40,2
60–	40	9,8
Ogółem	410	100
Typ ekonomiczny		
0–14	167	40,7
15–64	224	54,6
65–	19	4,7
Ogółem	410	100

Ludność ormiańska w Horodence wg wieku w 1808 r.

Wiek w latach	l.b.	%
Typ biologiczny		
0–19	163	42,8
20–59	194	50,9
60–	24	6,3
Ogółem	381	100
Typ ekonomiczny		
0–14	123	32,3
15–64	243	63,8
65–	15	3,9
Ogółem	381	100

Na podstawie obliczeń stwierdzono spadek liczby ludzi młodych w wieku 0–19 lat z 50% do 42%, wzrost w ogólnej strukturze wieku osób dorosłych (20–59 lat) z 40,2% do blisko 51% w 1808 r.; oraz spadek liczby osób w wieku starszym z blisko 10% w 1791 r. do nieco ponad 6% w roku 1808.

Przytoczone dane potwierdzają wcześniejsze wnioski. Wzrost liczebny ludności dorosłej w wieku produkcyjnym sprzyjał procesowi usamodzielniania się, zakładania własnych rodzin — co potwierdza, podkreślany wcześniej, wzrost kumulacji rodzin w domostwach oraz wzrost typu rodzin prostych wg typologii P. Lasletta. Z drugiej strony obserwujemy proces rozpadu rodziny patriarchalnej, czego dowodem jest spadek udziału w strukturze ludności osób w wieku starszym.

Małżeństwa mieszane

Jak zauważył Z. Budzyński:

Zjawisko małżeństw mieszanych nie było obce wspólnocie ormiańskiej. Więcej nawet, wcześniejsze o półwiecze przyjęcie unii, wysoki prestiż społeczny i zamożność członków tej grupy ułatwiały zawieranie rodzin dwuobrzędkowych i dwukulturowych. Najczęstszy kierunek migracji małżeńskich wiódł do wspólnoty polskiej. Zapewne tak też było w kolonii horodeńskiej, ale przywoływany tu parokrotnie status animarum nie informuje wprost o żadnym takim stadle. Nie oznacza to jeszcze, że małżeństw mieszanych w Horodence nie było, a jedynie, że redaktora spisu członkowie rodzin inni niż Ormianie nie interesowali. Najprawdopodobniej były wówczas w tym mieście 4 rodziny mieszane, o czym zaświadcza obecność tyluż kobiet o dziwnym jak na ormiańskie obyczaje stanie cywilnym. Zostały one wyodrębnione pod koniec rejestru w osobną grupę, występowały samotnie, lecz nie były wdowami, pominięto przy nich dzieci, a były w wieku najsposzobniejszym do macierzyństwa etc. Nieco światła na tę zagadkową grupę rzucają nazwiska, którymi się posługiwały, zwyczajem ormiańskim (skądinąd szczęśliwie dla nas) złożone z dwóch części, obu urobionych od imienia i nazwiska męża. Wskazują one wyraźnie, że mamy tu do czynienia z polsko-ormiańskimi małżeństwami i zapewne rodzinami mieszanymi, w których tylko matki zachowywały związek z macierzystą wspólnotą. Gdyby tak rzeczywiście było, związki mieszane stanowiłyby nieco ponad 5% rodzin ormiańskich osiadłych w Horodence⁹.

Intuicję badawczą Z. Budzyńskiego bezsprzecznie potwierdza późniejsza konspiracyjka z 1808 r. Zanotowano tam, pod uwagą redaktora spisu: „mixti ex Ritu alieno — et Armenor[um]”, małżeństwa mieszane, wymieniając mężczyzn wyznania nieormiańskiego oraz ich żony Ormianki i córki. Wśród jednej z wymienionych rodzin mieszanych w spisie z 1808 r. występują rodzice znanego działacza politycznego i konspiratora Kaspra Melchiora Baltazara Ciągiewiczza, urodzonego, jak nietrudno zgadnąć po imionach, 6 stycznia 1807 r.¹⁰ Spis z 1808 r. nie odnotowuje Kaspra, ponieważ po ojcu był on wyznania rzymskokatolickiego. Wiemy natomiast, że w 1808 r. jego rodzina zamieszkiwała w domu pod numerem 705. W tymże domostwie, usytuowanym, sądząc po numerze, na jednym z przedmieść Horodenki (przedmieście od monasteru?), zamieszkiwało 6 rodzin. Jedną z nich stanowiła ormiańska rodzina Kajetana i Heleny Łukasiewiczów, o których będzie tu jeszcze mowa, oraz 5 rodzin mieszanych. Rodzina Ciągiewiczów składała się z ojca, Mateusza, matki, Katarzyny z Abrahamowiczów, babki po kądzieli, stanu wdowiego — Jankowskiej Gabryjelowej (żony zmarłego Gabryjela Jankowskiego, która występuje w spisie z 1791 r. jako Anna

⁹ Z. Budzyński, *Kresy południowo-wschodnie...*, t. III, *Studia z dziejów społecznych*, s. 188.

¹⁰ O wzmiankowanej postaci szerzej informuje W.T. Wisłocki, Z. Horoszkiewicz, *Ciągiewicz (także Cinglewicz i Ciągiewicz) Kasper, Melchior, Baltazar*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. IV, Kraków 1938, s. 21.

Gabryjelowa Jankowska, mająca wówczas 35 lat) oraz dwóch jeszcze — poza Katarzyną — jej córek: Marianny i Małgorzaty.

Zgodnie z obyczajem i prawem kanonicznym Kościoła katolickiego dziewczynki urodzone w małżeństwach mieszanych przyjmowały wyznanie matki. Przepis ten był zatem przestrzegany w interesującym nas okresie w środowisku polskich Ormian. Kolejna rodzina dwuobrządkowa to małżeństwo Małgorzaty i Franza Abrahamowiczów (w spisie z 1791 r. Małgorzata miała 40 lat i nazywana była Franciszkową)¹¹. Trzecie stadło mieszane to związek Rypsymy (Hrypsymy — 1791 r.) Syreckiej (nazwisko w spisie z 1808 r. zmienia formę na Pirecka) z Johanem Pireckim. Małżeństwo to do 1808 r. doczekało się 4 córek: Marianny lat 19, Katarzyny lat 17, Joanny lat 13, Rozalii lat 9. Rodziny Kajetany Odolskiej występującej w spisie z 1791 r. nie udało nam się zidentyfikować w spisie z 1808 r.

Łacinnicy

W Horodence, obok kościoła ormiańskiego, synagogi oraz licznych kościołów greckokatolickich (u schyłku XVIII w. funkcjonowało aż 9 cerkwi parochialnych oraz 2 monasterie) znajdował się także rzymskokatolicki kościół parafialny, do którego przynależały okoliczne wsie: Borowce, Czerniatyn, Głuszków, Horodnica, Jasienów (Polny), Okno, Probabin, Serafińce oraz Strzylce.

Struktura etniczna ludności we wsiach należących do rzymskokatolickiej parafii Horodenka w 1785 r.

Lp.	Miejscowość	Stan zaludnienia	Łacinnicy	Unicy	Żydzi
1	Borowce	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2	Czerniatyn	1300 100	15 1,2	1276 98,1	9 0,7
3	Głuszków	424 100	50 11,8	366 86,3	8 1,9
4	Horodnica	1043 100	40 3,8	995 95,4	8 0,8
5	Jasienów Polny	1165 100	350 30,0	815 70,0	0 0,0
6	Okno	780 100	55 7,1	720 92,3	5 0,6
7	Probabin	175 100	40 22,9	127 72,5	8 4,6
8	Serafińce	1410 100	40 2,8	1360 96,5	10 0,7
9	Strzylce	920 100	50 5,4	864 93,9	6 0,7

Źródło: Z. Budzyński, *Kresy południowo-wschodnie w drugiej połowie XVIII wieku*, t. 1: *Statystyka wyznaniowa i etniczna*, Rzeszów–Przemyśl 2005, s. 48, 76, 91, 109, 204, 241, 267, 295.

¹¹ Imię Franz świadczyć może o postępach procesu germanizacji.

Liczebność rzymskokatolickiej parafii Horodenka w latach 1785–1824

Miejscowość	Rok			
	1785	1799	1816	1824
Borowce	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Czerniatyn	1300	b.d.	b.d.	b.d.
Głuszków	424	427	444	537
Horodnica	1043	1685	1571	1621
Jasieniów	1165	1165	1287	1202
Okno	780	780	765	870
Probabin	175	175	103	143
Serafińce	1410	1410	1366	1612
Strzylce	920	920	902	917

Źródło: Z. Budzyński, *Kresy południowo-wschodnie...*; K. Ślusarek, *Drobna szlachta w Galicji 1772–1848*, Kraków 1994.

Dysponujemy solidną podstawą źródłową w postaci metryk chrztów, ślubów i zgonów rzymskokatolickiej parafii w Horodence z lat 1816–1836 (brakuje roku 1821), a także metryką ślubów tylko dla miasta Horodenka z lat 1784–1840. Na potrzeby niniejszego studium przeanalizowano metryki bliskie chronologicznie konskrypcjom ormiańskim z lat 1808 i 1822, tj. pięciolecie 1816–1820. Analiza ma charakter wstępny i z całą pewnością musi być uzupełniona o kolejne roczniki i poszerzona merytorycznie o metryki zgonów, a także o źródła proveniencji państwowej, przede wszystkim o metryki gruntowe: józefińską i franciszkańską. Moim celem w tym miejscu jest ukazanie powiązań rodzinno-społecznych, a także sąsiedzkich, istniejących w środowisku wieloetnicznego miasta — konkretnie dwu nacji: łańcińskiej i ormiańskiej.

W latach 1816–1820 w Horodence odnotowano 4 przypadki kobiet — Ormianek, które urodziły dzieci — chłopców, chrzcząc ich, zgodnie z przynależnością parafialną ojca, w kościele rzymskokatolickim. W przypadku jednej z nich, Anny Axentowiczow (Axentowicz?), zamieszkałej pod nr 409, trudno określić przynależność obrządkową. Co do pozostałych 3 kobiet możemy pokusić się o dokładniejsze ich przedstawienie, opierając się na omówionych wcześniej wykazach wiernych.

Katarzyna Wirska, Ormianka, mieszkała pod numerem domu 694 i była zamężna za Józefem Urbaszkiem, żołnierzem. W spisie z 1808 r. rodzina Wirskich figuruje pod numerem domu 694 (tym samym co w metryce chrztów). Gospodarzem domu był Johanes (Jan) Wirski, liczący sobie wówczas 48 lat i żonaty z trzydziestoletnią Małgorzatą. Do 1808 r. małżeństwo Wirskich doczekało się trzech synów: Grzegorza (10 lat), Kajetana (1 rok) i Antoniego (0,5 roku) oraz dwóch córek: wzmiankowanej Katarzyny (wówczas dwunastoletniej) i sześciolatniej Marianny. Rodzinę Wirskich odnajdujemy także w spisie z 1822 r., pod tym samym numerem domu, ale powiększoną do ośmiu członków, tj. Johanesa, Małgorzaty oraz sześciorga dzieci, trzech dziewczynek i trzech chłopców (spis

z 1822 r. nie podaje imion potomstwa). Z tych samych dokumentów dowiadujemy się, że Wirski był rzemieślnikiem („opifex”). O jego pochodzeniu rodzinnym informuje nas konskrypcja z 1791 r. Dwudziestosześcioletni wtedy Jan, jeszcze kawaler, mieszkał wówczas z owdowiałą matką Elżbietą w domu pod numerem 38 wraz z młodszym bratem Samuelem (21 lat) i trzema siostrami: Barbarą (22 lata), Anną (15 lat) i Rypsymą (13 lat). W domu Wirskich (nr 38) znalazła schronienie także stosunkowo młodo owdowiała, bo trzydziestopięcioletnia Marianna Stopnicka z dwoma synami (Janem i Grzegorzem, 6 i 9 lat).

Katarzyna Wirska, po mężu Urbaszek, jak podają księgi parafialne, 3 czerwca 1817 r. urodziła syna, któremu dano na imię Jan. Rodzicami chrzestnymi chłopca zostali: Józef Czerni, żołnierz, oraz Maria Zuber, panna. Warto odnotować, że parę miesięcy wcześniej, 16 lutego 1817 r. Maria Zuber urodziła Józefa Aleksandra, nieślubne dziecko Alberta Bochni (lub z Bochni).

Maria Kirkorowicz, Ormianka zamieszkała pod numerem domu 96, była żoną Antoniego Koszaka. Dnia 19 maja 1817 r. urodziła synka Maurycego Feliksa. Dom numer 96 należał, jak wynika ze spisu z 1808 r., do Kirkorowiczów. A więc, tak jak w przypadku Katarzyny Wirskiej, obie Ormianki nie opuściły rodzinnej siedziby, odchodząc do mężów, lecz to mężowie przenieśli się do domostw ormiańskich.

W 1808 r. rodzina Kirkorowiczów składała się z 7 osób: gospodarza domu Antoniego Kirkorowicza, wówczas czterdziestoosmioletniego, jego dużo młodszej żony Rypsymy (30 lat) oraz potomstwa: Anny (11 lat), Kajetany (10 lat), Marianny (6 lat; z wielkim prawdopodobieństwem można stwierdzić, że to nasza bohaterka), Zofii (4,5 lat) oraz rocznej Anieli. Gdy cofniemy się do jeszcze wcześniejszych dokumentów z 1791 r., okaże się, że w domu numer 96 mieszkało wówczas małżeństwo Józefa i Aurelii Janowiczów. Trudno powiedzieć, czy nazwisko „Janowicz” jest formą utworzoną od imienia Jan, domniemanego ojca Józefa, a nazwiskiem rodowym i tamtego stała było Kirkorowicz. W spisie z 1791 r. w rodzinie wspomnianego Józefa Janowicza odnajdujemy sześciolatniego chłopca Antoniego. Nie mógł on jednak być ojcem naszej bohaterki, Marii Kirkorowicz, gdyż wiemy, że ów ojciec w 1808 r. był człowiekiem dojrzałym, zbliżającym się do pięćdziesiątki.

Rodzicami chrzestnymi Maurycego Feliksa, dziecka Marii Kirkorowicz i Antoniego Koszaka, byli Isaak Negrusz oraz Helena Łukasiewicz, obydwójce Ormianie. Trudno powiedzieć, z którym Isaakiem Negruszem mamy tu do czynienia, bowiem w spisie z 1808 r. występuje dwóch mężczyzn o tym imieniu i nazwisku: Isaak lat 34, syn Krzysztofa Negrusza i Marianny, mieszkający wraz z rodzicami w domu nr 22, oraz Isaak Isakiewicz Negrusz, liczący w 1808 r. 48 lat, gospodarz domostwa pod numerem 6. Ród Negruszów musiał mieć znaczącą pozycję w Horodence, gdyż jego liczni przedstawiciele zamieszkiwali śródmieście, o czym świadczą zapisy związane z numerami domów: 6, 8, 13, 21, 22, 23, 28, 71, 72, 78, 695. Matka chrzestna Maurycego, Helena, to prawdopodobnie mał-

żonka Kajetana Łukasiewicza, mieszkająca pod numerem 705. Jak nadmieniałem wcześniej, w tymże domu zamieszkiwała rodzina Ciągiewiczów. W 1808 r. Helena miała 50 lat. Z kolei spis z 1822 r. dostarcza informacji o Kajetanie, jej mężu: był kupcem, głową trzyosobowej rodziny.

Anna Negrusz była żoną Józefa Holińskiego. Dnia 12 grudnia 1817 r. urodziła mu synka Mikołaja. Wiemy o Annie, że była córką Piotra Negrusza. Podobnie jak w poprzednim przypadku, trudno orzec dokładnie, o którego Negrusza chodziło. Anna przeprowadziła się do domu swojego męża Józefa Holińskiego, mieszkającego pod numerem 438. Dom ten nie był wcześniej własnością żadnej ormiańskiej rodziny, natomiast ze spisu z 1822 r. wynika, że niejakiemu Jakubowi Holińskiemu w tymże domu urodził się syn Andrzej. Jakub to zapewne brat Józefa. Zatem dom, do którego przeprowadziła się Anna z Negruszów Holińska, był domostwem wielorodzinnym. Rodzicami chrzestnymi Mikołaja Holińskiego zostali Isaak Negrusz i Maria Krzysztofowiczowa.

Ormianie horodeńscy występują często jako rodzice chrzestni dzieci narodzonych w małżeństwach rzymskokatolickich. W pięcioleciu 1816–1820 ochrzczono tu 138 dzieci. W 19,6% zapisów metrykalnych Ormianie występowali jako jedno lub para rodziców chrzestnych. Ten znaczący odsetek świadczy o tym, że choć społeczność ormiańska preferowała małżeństwa endogamiczne (jak wykazano wcześniej związków międzyobrzędkowych było 5–6%), to jednak chętnie uczestniczyła w rodzinnych wydarzeniach swoich łańskich sąsiadów. Dowodzi to istnienia zażyłości między obydwoma społecznościami. Dopiero jednak skrupulatne badania sąsiedztwa, powinowactwa i pokrewieństwa pozwolą wyciągnąć bardziej pewne wnioski w tej materii.

W metryce zaślubionych rzymskokatolickiej parafii Horodenka (przeanalizowałem tylko zapisy metrykalne dotyczące miasteczka), w przebadanym pięcioleciu, nie odnotowałem małżeństw między Ormianami a kobietami wyznania rzymskokatolickiego. Przypomnijmy w tym miejscu, że zgodnie z obyczajem i prawem kanonicznym sakrament małżeństwa zawierany był w kościele parafialnym panny młodej. W miasteczku Horodenka w omawianym czasie zawarto 29 związków małżeńskich. Kapłanem, który udzielał tego sakramentu w rycie łańskim, był właśnie Ormianin, Krzysztof Abrahamowicz.

Krzysztof Abrahamowicz urodził się w 1774 r. w rodzinie ormiańskiej, był absolwentem gimnazjum w Stanisławowie. Studia teologiczne odbył we Lwowie i w 1801 r. został wyświęcony przez ówczesnego abpa ormiańskokatolickiego Jana Jakuba Symonowicza na kapłana archidiecezji ormiańskokatolickiej lwowskiej. Administratorem parafii w Horodence został w 1804 r. To on sporządził konskrypcję domów ormiańskich, których odnotował 50. Był także administratorem parafii rzymskokatolickiej od drugiego dziesięciolecia XIX w. W kolej-

nych latach został proboszczem w Kutach. Wybudował tam dom katechetyczny, dzwonnice i ogrodzenie cmentarne¹².

Institucja małżeństwa międzyobrzędkowego jest dobrym przykładem interakcji międzyetnicznych i była trwale przypisana do multietnicznych stref osadniczych. W Horodence na przełomie XVIII i XIX w. odnotowano ok. 5–6% tego typu małżeństw. Z całą pewnością powodowało to pewne niedogodności życiowe, ale jak zaobserwowaliśmy na przykładzie wpisów do metryk urodzeń rzymskokatolickiej parafii w Horodence, tamtejsze Ormianki stosowały się do panującego obyczaju i chrzcili swych synów zrodzonych w takich małżeństwach w obrządku ich ojca (łacińskim). Do tych tradycji odwoływali się także autorzy konskrypcji wiernych, odnotowując w nich wyłącznie ormiańskich członków takich rodzin, a pomijając tych, którzy należeli do drugiego rytu. Wiedza o tym zjawisku jest o tyle istotna, że umożliwia prawidłową interpretację zapisów w księgach *status animarum* i innych spisach wiernych tamtej epoki.

Świadectwem otwartości kleru obu obrzędów jest, wzmiankowana wcześniej, posługa duszpasterska księdza Krzysztofa Abrahamowicza dla obu wspólnot horodeńskich. Nie można jednak mówić w tym przypadku o jakiegokolwiek formie dialogu ekumenicznego. Ekumenizm to przyjazne stosunki między Kościołami chrześcijańskimi, tymczasem w omawianych przypadkach mamy do czynienia z jednym Kościołem (katolickim), dwoma rytami i ich harmonijnym współistnieniem.

---

¹² T. Isakowicz-Zaleski, *Słownik biograficzny duchownych ormiańskich w Polsce*, Kraków 2001, s. 23. T. Isakowicz-Zaleski podaje w swoim opracowaniu błędną datę — rok 1823 — objęcia przez Abrahamowicza zarządu parafii w Horodence.

FRANCISZEK WASYL
KRAKÓW

ARMENIANS IN HORODENKA AT THE TURN OF THE 19TH CENTURY IN
THE LIGHT OF THE ARMENIAN CATHOLIC REGISTER OF BELIEVERS
AND THE ROMAN CATHOLIC REGISTRAL RECORDS (OF BAPTISMS
AND MARRIAGES)

The article is devoted, in its first part, to an analysis of selected elements of the demographic structure of the Armenian family in Horodenka (Eastern Galicia) at the turn of the 19th century. The chronological turning points within the article mark those dates for the subsequent registration of believers conducted at the local Armenian Catholic church in 1791 and 1808. On the basis of the indicated registration there has been established the average number of individuals within an Armenian family (5.4 individuals in 1791 and 4.3 persons for 1808) as well as the conducting of a typology of the said families against the adopted model of P. Laslett's historical demography. The analysis shows that at the turn of the 19th century there were evident transformational processes within the structure of Armenian families involving an increase in the number of simple families, ones economically independent and residing in separate household units.

The second part of the articles deals with the phenomenon of inter-denominational marriages based on the mentioned registers of believers as well as the preserved baptism and marriage certificates of the local Roman Catholic parish. The result of the analysis confirms the researcher's conviction as to the inter-ethnic distance in force, something borne out by the small number of two-denominational marriages (5%). An analysis of sources has shown here however that the phenomenon of other interaction, at a lower level of inter-ethnic intimacies, has to date escaped historical analysis. It follows to include here mutual service during the sacrament of baptism (the godparents being of various denominations). The conclusions drawn from the analysis of the demographic sources that are presented in the current article are by nature introductory and

intuitive in character. Only further scrupulous research into the neighbourhood, kinship and relations here present will, however, allow one to draw more certain conclusions in this matter.